

Sociální spravedlnost

Sociální spravedlnost je složitý, těžko definovatelný, a tím spíše exaktně kvantifikovatelný pojem. Problém *bohatých a chudých*, jako zjednodušené pojetí sociální spravedlnosti, je starý jako lidstvo samo. V Bibli jsou ve starém zákoně bohatí spíše sympatičtí lidé, kteří nezapomínají na druhé, u nichž je bohatství spojováno s dalšími pozitivními hodnotami a vlastnostmi, jako je šlechtnost, spravedlnost, klid v duši. Bohatství je považováno za dar od Boha. Bohatí měli povinnost pečovat o jiné, zejména o vdovy a sirotky, nemocné a další potřebné.

V novém zákoně je Ježíš představitelem spíše chudých lidí. Bere tuto úlohu bez reptání, nestěžuje si. Varuje před bohatstvím ne proto, že by bylo apriori špatné, ale protože na bohaté lidi je upřena daleko větší pozornost, bohatství působí negativně na psychiku, způsob života, člověk ztrácí svobodu, je omezován ve svém rozhodování.

Těžko dnes říci, zda *sociální spravedlnost* má více odpůrců než příznivců, nebo těch, kteří o ní hovoří jako o neurčitěm, vágním pojmu. Prof. F. A. von Hayek nazval jeden díl své stěžejní publikace *Fata morgána sociální spravedlnosti*.

Svoboda a spravedlnost

Tradiční hodnoty, jako je svoboda, spravedlnost, rovná práva, původně souvisely v USA i Evropě s křesťanstvím, které je do značné míry naplňovalo obsahem. Představovaly tudíž pouze určité východisko, na které navazovala zodpovědnost plnit svoje společenské povinnosti, konat dobro v podstatě ve smyslu Desatera božích přikázání.

Např. lidé chápali **svobodu** jako vzácnou hodnotu, kterou je třeba chránit, svobodu jako možnost sloužit ostatním, svobodu jako příležitost pracovat v nějaké dobrovolné organizaci – sportovní, výchovné, církevní, charitativní ap.

Rovnost se chápala ve smyslu stejné příležitosti pro každého, jako stejné právo tvrdě pracovat a stát se úspěšným. Rovnost ve smyslu stejných práv na úspěch prostřednictvím poctivé práce vytvořila ideál houževnatého člověka, který měl rád měření sil, soutěžení založené na optimizmu možného vítězství.

Uvedu známou myšlenku Maxe Webera o protestantské etice. Kalvinismus učil, že když je člověk úspěšný, je to proto, že dostal Boží milost. Proto by se měl úspěšný člověk chovat jako člověk dobrý, resp. jako člověk, který si Boží milost zasloužil. Od velkých obchodníků a úspěšných podnikatelů se očekávalo, že se budou chovat filantropicky, a že podstatný podíl svého bohatství věnují na veřejné účely, čímž vyjádří svou vděčnost Bohu.

Tato spojení svobody, spravedlnosti, rovnosti s křesťanskou morálkou a protestantskou etikou doznala zejména po 2. světové válce značné trhliny. Svobodu většina lidí dnes chápe jako vyhraněný individualismus, ne jako hodnotu, kterou je třeba chránit a racionálně využívat, ale jako možnost "dělat si každý co chce", v nejlepším případě pokud neublížíje někomu jinému. Tento přístup v sobě zahrnuje minimální zodpovědnost a přesouvá případné problémy s tím související na stát.

Také rovnost ztratila svůj původní význam. Místo stejné příležitosti pro všechny se začíná chápat jako

stejný příjem pro všechny, jako nárok mít zhruba stejnou životní úroveň bez ohledu na vlastní přičinění. Tyto tendence silně posilovaly komunistické režimy, ale objevují se i ve vyspělých kapitalistických zemích a v rozvojovém světě. Dnešní lidé dokonce začali věřit, že mají právo na blahobyt, že mohou vést hedonistický způsob života pod garancí státu. Uplatňují další a další práva, aniž si uvědomují, že právo člověka souvisí s konáním dobra.

Kalvinistická etika upadá, podíl lidí věřících v Boha klesá, povědomí, že by práva měla souviset s odpovědností nebo křesťanskými hodnotami se vytrácí. Podle posledního průzkumu bylo r. 1995 v České republice 21 % věřících obyvatel (z toho na Moravě kolem 30 %, v severních Čechách pouze 8 %), 31 % připouští možnost existence Boha, celkem tedy 52 %. Důsledkem toho je pak krize rodiny, růst rozvodovosti, neúcta ke starým lidem, kteří se považují za přítěž. Namísto prosazování humanitních a rodinných hodnot, zodpovědnosti je zde masová kultura, kult násilí a peněz, ubíjející televizní reklamy, propagující konzumní přístup k životu, materiálnímu bohatství, bezproblémovému prožívání života na úrovni mentality "teenagerů". Je tudíž nanejvýš potřebné hledat novou, případně staronovou obsahovou náplň sociální spravedlnosti a cesty k jejímu naplňování.

Vedle snahy o nejrůznější formy renesance křesťanské morálky a etiky mohou být východiskem pro hledání cest k naplňování zásad sociální spravedlnosti některé nejnovější vědecké teorie. Zmínil bych se zde o třech:

- Trvale udržitelný rozvoj (sustainable development).
- Veřejné volby (public choice) – teorie úzce spojená se jmény ekonomů – nositelů Nobelovy ceny za ekonomii – Jamese M. Buchanana (1919) a Josepha G. Stiglera (1911–1991).

- Sociální tržní ekonomika – teorie uplatňována zejména v SRN.

Teorie trvale udržitelného rozvoje vlastně reaguje na "neudržitelnost" dosavadního ekonomického, sociálního a ekonomického vývoje, na vznik a prohlubování tzv. globálních problémů Země. Tato teorie se zpravidla spojuje s řešením hrozby ekologické katastrofy, ale chci zdůraznit, že má i velmi silnou sociální dimenzi: jde o neudržitelnost prohlubování sociálních rozdílů mezi světadíly, zeměmi i uvnitř nich, neudržitelnost demografického vývoje na zeměkouli, o hrozbu hladu, migračních pohybů, národnostních, etnických a sociálních konfliktů.

Principy této teorie je možno shrnout jako snahu o sladění ekonomické, sociální a ekologické stránky rozvoje. Od znázornění a pochopení principů k vlastní realizaci však bude velmi daleká a strastiplná cesta. To potvrzují závěry konference v Riu de Janeiro konstatováním, že zatím nedochází k jejich naplňování a že existují zásadní názorové rozdíly na obsah a formy uplatňování těchto principů mezi Severem a Jihem, mezi bohatými a chudými státy.

Zásady trvale udržitelného rozvoje, uplatňovány především v makroekonomickém měřítku celé Země, je samozřejmě možné, ale i nutné aplikovat i v rámci menších územních celků (států, regionů, míst).

Teorie veřejné volby vychází z poznání, že relevantním okolím podniků, s kterým je podnikový management v interakci, a které musí respektovat, není jen trh. Je zde i veřejnost, resp. veřejné zájmy, reprezentovány státem a jeho institucemi, veřejným sektorem, regionální a obecní samosprávou, zastupující obyvatelstvo, tj. "mluvící" okolí. Posléze je podnik konfrontován i s tzv. "mlčícím" okolím, což jsou přírodní složky životního prostředí, mlčící potud, pokud se neoz-

vou nějakou přírodní pohromou (kyselým deštěm, vyčerpáním surovin, zdravotními či jinými důsledky ap.).

Principy **teorie veřejné volby**, sformulované na přelomu šedesátých a sedmdesátých let, vycházejí z premisy, že *pro chování člověka je typický egoismus, maximalizace užitku a racionální chování*. To platí o manažerech, podnikatelích a zaměstnancích, stejně jako o politicích a dalších kategoriích členů lidské společnosti. Za největší přínos této teorie je považována metoda veřejného rozhodování. Toto veřejné rozhodování neprovádí žádná instituce, ale jednotlivci a skupiny se stejnými zájmy a motivací. Individuální motivace je podle Buchana natolik silná, že vždy převáží nad proklamovanými cíli politických stran, které jsou často stejně výrazem individuálních cílů jejich členů a přívrženců. Nelze si též dělat iluze o výsledcích voleb a přičítat jim hlubší abstraktní smysl. Jejich význam spočívá zejména v tom, že svobodné a opakující se volby umožňují pouze určité korekce, kterými se vládní politika přibližuje preferencím voličů.

Pro praktické řešení sociálně-ekonomických problémů, např. konkrétního místa, regionu, z toho vyplývá pro podnikový management a územní reprezentaci následující strategická a psychologická motivace: *se zdravou skeptikou posuzovat možnosti a meze státu a jeho hospodářské politiky, spoléhat a věřit v sebe a svou aktivitu* (metody vyjednávání, kulaté stoly).

Teorie, a zejména praxe **sociální tržní ekonomiky**, je založena na úsilí o symbiózu zdánlivě neslučitelných pojmů: *liberální podnikavosti* jako podmínky vysoké výkonnosti a *humanity* jako výrazu optimálních mezilidských vztahů (sociální spravedlnosti). Na jedné straně maximálně podporuje ekonomickou svobodu, podnikavost, soukromné vlastnictví, soutěživost ve výkon-

osti (podnikatelskou dravost) a na straně druhé "optimální" míru sociální jistoty a spravedlnosti, sociální ochrany slabých a bezmocných.

Erich Fromm v jedné své knize zdůrazňuje, že *"... to není jen dítě, kdo je bezmocný a dychtí po jistotě; dospělý je v mnoha směrech neméně bezmocný. Může pracovat a plnit úkoly, jež mu ukládá společnost, ale je si též více než dítě vědom nebezpečí a rizik života; ví o přírodních a sociálních silách, které nemůže kontrolovat, o náhodách, které nemůže předvídat, o nemoci a smrti, kterým se nemůže vyhnout"* (1996).

Je dost nepochopitelné, proč se při přípravě našeho modelu ekonomické transformace tak málo studoval model i realita sociálního tržního hospodářství SRN. Jde jednak o nejbližšího a ekonomicky silně vyspělého souseda, s nímž nás váží historické, ekonomické a další vztahy, a dále o systém vycházející a odpovídající středoevropskému naturelu. Tento systém se v SRN uplatňuje již více než čtyřicet let a jeho výsledky jsou značně přesvědčivé.

Sociálně tržní hospodářství je definováno jako *ekonomický řád (systém), který spojuje ekonomickou svobodu se sociální jistotou a spravedlností*. Jeho základy a počáteční rozvoj v SRN jsou a navždy budou spojeny se jménem Ludwiga Erharda jako politického architekta tohoto systému a prvního ministra hospodářství. Od vůdčí myšlenky v r. 1948 se tento systém koncepčně i prakticky dále modifikoval a rozvíjel. Počáteční představy o tomto ekonomickém řádu byly pochopitelné dost mlhavé.

Počáteční hospodářskopolitická zdrženlivost státu v ekonomických a sociálních záležitostech, typická pro klasické hospodářství liberalismu, postupně ustupovala do pozadí do té míry, jak vzrůstal důraz na politiku určitého řádu. V tomto případě šlo zejména o *uplatňování zásad hluboce zakotvených v duchovních dějinách evropského křesťanství*, podle

nichž má jedinec nezadatelná práva, zejména právo na lidskou důstojnost a svobodné rozvíjení osobnosti.

Pro koncepci tržně hospodářského, avšak sociálně orientovaného ekonomického řádu, je zásadní jeho antropocentrická orientace. Středem pozornosti není kolektiv, stát, nebo fiktivní obecné blaho, nýbrž člověk jako individuum. *Princip osobnosti je zde základní hodnotou.*

K tomuto principu osobnosti však přistupuje i *princip společenské solidarity*. Jedinec je vždy součástí určité společnosti, existuje ve vzájemných vztazích (human relations). Solidarita znamená, že lidé jsou spolu navzájem existenčně spjati a mají vůči sobě vzájemnou odpovědnost. Obecně to znamená výzvu k překonávání nespravedlnosti a k řešení existujících zájmových protikladů mírumilovným, jinými slovy, křesťanským způsobem. V ČR je od počátku zastáncem této cesty ČSSD, v poslední době též KDU - ČSL.

Výsledky výzkumu STEM v srpnu 1995: 60 % obyvatel pro sociálně tržní ekonomiku, 30 % pro volný trh, 10 % pro socialistickou ekonomiku minulé éry.

Zásady sociálně tržní ekonomiky se uplatňují v převážné většině zemí EU. Jsou spojeny s relativně vysokou daňovou náročností a úlohou státu v rámci přerozdělovacích procesů. S tím často souvisí narůstající nehospodárnost ve vynaládání prostředků. V současné době dochází z výše uvedených důvodů v některých zemích EU (např. SRN) k určitému přehodnocování, změnám a úsporným opatřením. To však nic nemění na nutnosti určité regulace a korekce důsledků "neviditelné ruky trhu" v sociální oblasti.

Pravdou zůstává, že *"uskutečnit na světě spravedlivý řád je nemožné; to však nebrání se o to neustále pokoušet"*.

Jaroslav Zahálka

Literatura

- Bible, 1990: Vydala Biblická společnost v ČR.
 Hayek, F. A., 1991: Právo, zákonodárství a svoboda. Akademia Praha.
 Dialog s budoucností, 1993: Občanská futurologická společnost a Presconsult, a. s. Praha, ediční oddě-

lení VŠE Praha. Futurologická revue, 2.

Farský, M., Měsíček, L., 1995 : Veřejné zájmy, praxe a teorie. Podniková organizace - management, 7-8, p. 3-5.

From, E., 1969: Lidské srdce, jeho nadání k dobru a zlu. Mladá fronta Praha.

D. Streitenfeld (SRN): Bohatstvo tretieho sveta - úplne legálne, 1988. Prezentované na výstave Ekoplagát '90.

